

Славчо КОВИЛОСКИ

ЦРКВАТА „СВЕТИ НИКОЛА“ ВО СЕЛО ВРАНЧЕ, ПРИЛЕПСКО (градба, икони и книжнина)

Клучни зборови: црква „Св. Никола“, село Вранче, фрески, икони, богослужбени книги

Апстракт: Во трудот се осврнуваме на црквата „Св. Никола“ во селото Вранче, Прилепско. Црквата е подигната во 1874, а живописана во 1875 година. Оригиналните фрески се дело на Петре Дебринин и неговиот син Глигур од Тресонче, а подоцна, дел од нив се реставрирани од Милан М. Дукиќ од селото Осој, во 1926 година. Црквата поседува убава колекција на стари икони, а некои од нив се потпишани и од познатиот сликар од втората половина на XIX век Адамче Зограф. Исто така, во неа се наоѓаат повеќе книги на словенски јазик. Врз основа на евидентирањето на овие дела кои се засолнати од дофатот на верниците во споменатиот креденец, можеме да заклучиме дека своєвременно црквата била една од подобро снабдените со богослужбени книги, а самата црква била центар на словенската култура и просвета во прилепскиот крај.

Местоположба, демографија, историја и природни карактеристики на селото Вранче

Селото Вранче се наоѓа северозападно од Прилеп, сместено длабоко во Прилепско Поле, во Пелагонија. Атарот на селото бил населуван уште од најстари времиња за што сведочат површинските наоди од младо камено време (неолит) кај месноста Стари Лозја, а потоа и од доцноантичкиот период. Така, во селото се среќаваат траги од доцноантичка полисма (помала градска населба), но и траги од вила рустика (villae rusticae). Вила рустика всушност претставува имот на кој живеел неговиот сопственик, припадник на богатиот римски слој „со цел непосредно да раководи и да го контролира производството“.¹

Во селото поминува реката Блато или, како што се среќава кај Јован Хаџи-Васиљевиќ, Бара.² Како село, Вранче го среќаваме во средновековниот период, кога важело за едно од поголемите села во прилепскиот крај. Во периодот од XIX век во селото била изградена црква и се забележува револуционерно раздвижување, при што селото дало повеќе борци во борбата против османлиското владеење. Селото дало и десетина борци кои учествувале во Балканските војни, во Првата и Втората светска војна.

Бројното движење на населението во селото може да се утврди преку неколкуте пописи кои веќе во XV и XVI век ги вршела Османската држава. Така, во 1467/68 година селото броело 20 семејства и 2 неженети, а во 1544/45 тој број достигнува дури 90 семејства, 11 неженети и 6 вдовици.³ Во XIX век, според пописната листа од книгата „Етнографија на вилаетите Адријанопол, Монастир и Салоника“, издадена во Цариград во 1878 година, стои дека Вранче имало 69 домаќинства со 308 жители.⁴ Тенденција на зголемување на населението се среќава во сите подоцнежни периоди (Васил К’нчов забележува дека во 1900 година селото има 530 жители,⁵ а Георги Трајчев укажува на бројка од 60 куќи со 535 жители и училиште⁶). Таквата тенденција на зголемување или одржување на висок број население во селото

² Јован Хаџи-Васиљевиќ, *Прилеп и негова околина*, Београд, 1902, 16.

³ Александар Стојановски, Драги Ѓорѓиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, ИНИ, ДАРМ, Скопје, 2001, 48.

⁴ *Македонија и Одринско, статистика на населението от 1873 г.*, Македонски научен институт, Софија, 1995, 74-75.

⁵ Васил К’нчов, *Македонија, етнографија и статистика*, Софија, 1900, 246.

⁶ Георги Трајчев, *Градъ Прилѣп*, Софија, 1925, 364.

¹ *Прилеп и Прилепско низ историјата, книга прва, од праисторијата до крајот на Првата светска војна*, Прилеп, 1971, 65.

1.1. Влезот на црквата „Св. Никола“ во Вранче

се проследува сè до Втората светска војна и по неа, кога во почетокот на 50-те години од XX век селаните нагло се иселуваа и заминаваа во Прилеп, Битола, Скопје и во повеќе европски и прекуокеански земји. Денес селото брои околу стотина луѓе.

Втората половина на XIX и првата половина на XX век биле периоди на најголем развој на Вранче. Селото стопански се развило, па поради тоа закрепнало и економски, што било причина во 1874 година да биде изградена селската црква „Св. Никола“. Цркви кои го носеле името на „Св. Никола“ имало во селата: Загорани, Беловодица, Слепче, Прилепец и други места во околицата, што зборува за широка распорстанетост на култот на овој светец во прилепските села. Покрај овој празник, селото Вранче ја слави летната слава Свети Константин и Елена, и покрај тоа што црквата е посветена на Свети Никола. Вранческата црква „Св. Никола“ претставува дел од МПЦ-ОА, во рамките на Преспанско-пелагониска епархија, предводена од високопреосветениот Митрополит г. Петар. Во нејзини рамки се извршува и изведува духовниот живот на жителите на селото Вранче.

Надворешен опис на црквата „Свети Никола“ во Вранче

Црквата „Св. Никола“ во село Вранче претставува еднокорабна градба, со петстрана апсида однадвор и галерија на кат на западната страна.

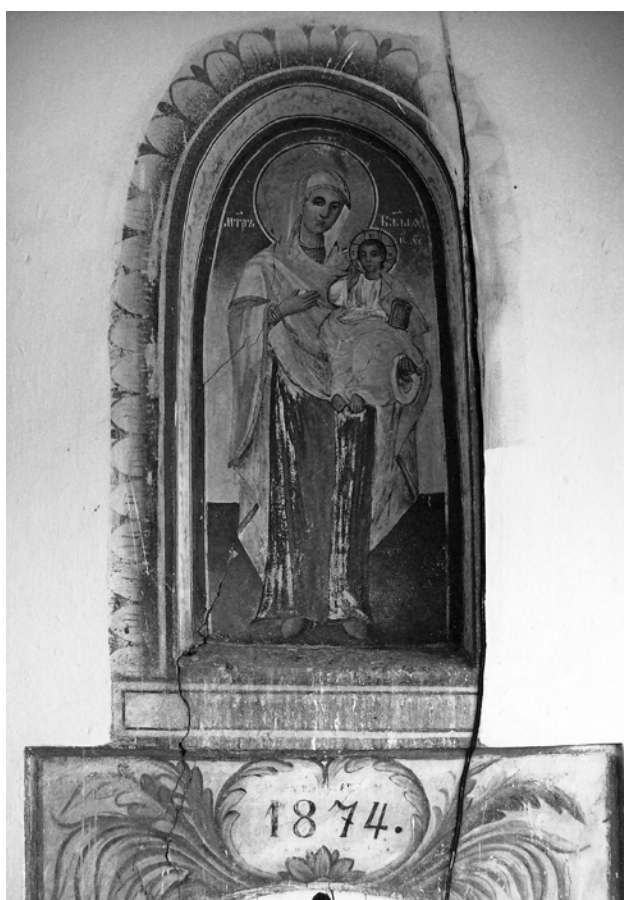
2.2. Натпис на камбанаријата на западната страна на црквата

На западната страна е дограден трем над кој се издига камбанарија. Црквата е подигната во 1874, а живописана во 1875 година. Автори на живописот биле Петре и син му Глигур Дебраник од село Тресонче. На почетокот на овој век, стариот живопис бил прекриен со нов. Ова се основните информации со кои се среќаваме кога станува збор за црквата.

На местото каде што била изградена црквата среќаваме неколку археолошки наоди, кои даваат потврда дека на овој простор уште од дамнешни времиња луѓето го населувале овој дел од Прилепско Поле. Имено, на површината на која е подигната црквата „Св. Никола“ е пронајден осамен наод од римското време. Пред влезот во црквата,

1.2. Црквата „Св. Никола“ во Вранче со камбанаријата

3. Влезот во црквата со годината на нејзиното градење: 1874 година. Над вратата се наоѓа фреска на Богородица со Исус.

од западната страна се наоѓаат повеќе антички споменици од мермер, и тоа надгробни стели.

Во дворот на црквата „Св. Никола“ се забележливи два гроба. Едниот е пред самиот влез од западната страна, под тремот, со многу оштетен натпис кој е невозможно да се прочита. Вториот е означен само со еден камен, но според усните кажувања на селаните, иако на него не е запишано ништо, се претпоставува дека е на Велјан Ковилоски, еден од највлијателните вранчани во втората половина на XIX век.⁷ Дали и тој камен, односно мермерна стела, потекнува од друго време, не може да се каже со сигурност.

Претходно спомнав дека црквата е еднокорабна, со петстрана апсида однадвор, а на западната страна е дограден трем над кој се издига камбанарија. Димензијата на црквата на западниот дел изнесува 7,65 метри. Вкупната должина на црквата изнесува 17,20 метри. Од нив, 2,20 метри отпаѓаат на апсидата, 10 метри на надолжната градба, а 3 метри на тремот).

Црквата има два влеза: голем и мал. Големиот влез се наоѓа на западната страна, и во нашиот случај, се користи за крштемки, венчавки, бденија и панихиди. Големиот влез е со димензии 1,77 метри во височина и 95 сантиметри во широчина.

⁷ Златко Ангелески, „Ропотовска Парохија (прв дел), во: Вистина, гласник на Преспанско-Пелагониската епархија, број 93, 2017, 27.

Малиот влез се наоѓа на јужната страна и најчесто се користи при посети на верниците на храмот. Тој е со димензии 1, 61 метар во височина и 74 сантиметри во широчина. И двата влеза се плитко вкопани во земја, всушност како и целата црква, во длабочина од околу триесетина до четириесет сантиметри.

На западната страна при влезот во самата црква стои фреска која е релативно добро зачувана во однос на останатите фрески во црквата (сепак, веднаш паѓа в очи испуканиот сид во височина, кој се протега од ореолот на Богородица од десната страна, пукнатина која вертикално продолжува надолу сè до нејзината десна рака, а потоа продолжува покрај самата фреска во должина на нозете. На фреската е претставена Богородица со Христос во левата рака. На неа пишува „Матер Божја“, а десно под неа, со поситни букви, „Исус Христос“. На фреската доминира сината боја, со која се насликани заднината (небото) и одеждата на Мајката Божја. Црвената боја може да се забележи во два полукружни лака над самата фреска, како и во заднината (земјата), на која стои Богородица. Над двата лака се насликани цветови, исто така во полукружна форма и исто така со сина боја. Меѓу двата црвени лака што ја обиколуваат фреската, на жолта основа биле насликани гранки со жолто-зелени лисја, кои денес потешко се воочуваат. Со светложолта, жолта и златна боја се насликани наметката со која е покриена Богородица, како и ореолите над нејзината глава и над главата на малечкиот Христос, кој во левата рака држи книга. Под фреската е дадена и годината на нејзиното градење: 1874. Таа е поставена централно меѓу двата пара ангелски кријла во кои се доминантни црвената и сината боја.

Црквата има уште една, помала врата што се наоѓа на јужната страна. Над неа се наоѓа фреската на светителот кому му е посветена црквата „Св. Никола“. Името на светецот кое е напишано со сина боја се излупило и избледило под налетот на годините, па така денес скоро и воопшто да не се познава. Иако тоа е тешко уочливо со голо око, како во случајот со западниот влез, јасно е дека станува збор за светецот чиј култ е широко распространет во овој крај. Светецот е насликан како белокош и белобрад старец, кој носи свештеничка одежда на која се претставени три крста и во левата рака држи икона која е потешко забележлива поради оштетувања од временските неприлики. Инаку, и овде, како и на фреската со Богородица и Исус, доминира сината боја со која е претставена заднината на фреската, додека со црвена боја е насликан полукружниот лак над ликот на светецот, како и дел од неговата носија. Над сводот на главата на фреската на Св. Никола и бочно се

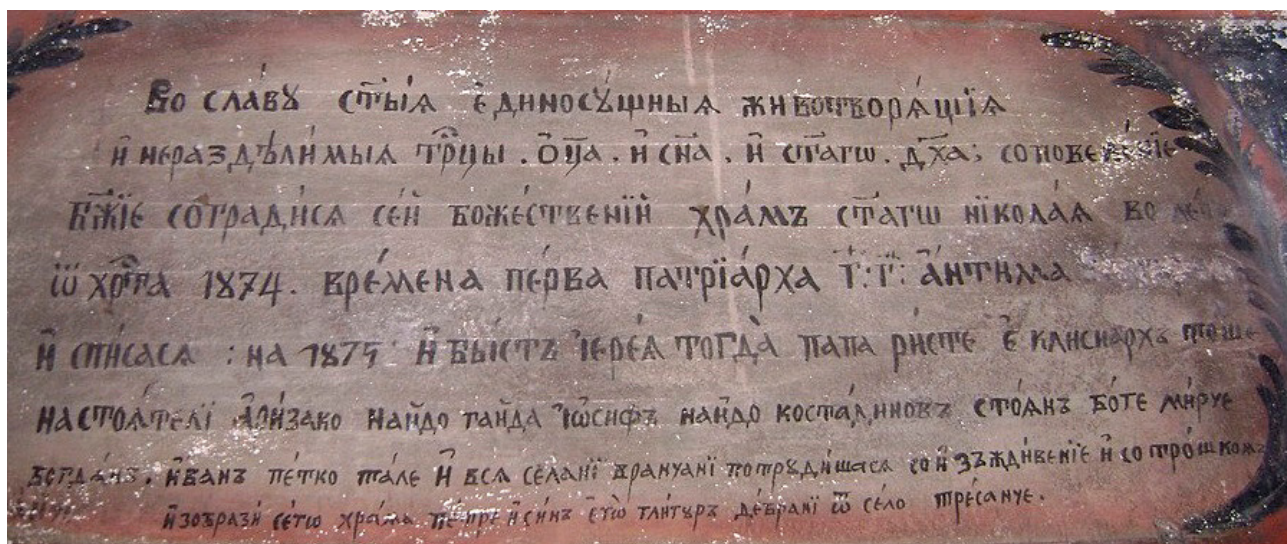

4. Фреската Св. Никола, над вратата од јужната страна

претставени гранки со листови во жолта и сина боја, меѓу кои се наоѓаат седум претстави на цветови во вид на сонца со по осум краци.

Под тремот се наоѓа камбанаријата. Тој е изграден со три полукружни свода од западната страна и по еден од бочните страни, на југ и север. Поплочен е со мермерни плочки, градежен потфат изведен во поново време. Повисоко, над тремот се наоѓа уште еден натпис изделкан во мермерна плоча. Во средината се наоѓа крст, а по краевите обработени со линија се наоѓаат претстави на ангели, вкупно четири. Мермерната плоча е изделкана во спомен на покојните Блашко и Васил Трајкови од 15 мај 1913 година, кои подариле „два камени диреци“ на возраст од 10 и 15 години.

Веднаш над тремот и на исто ниво со овој натпис се наоѓа првото ниво на камбанаријата. Тоа е простор во кој може слободно да се застане, со пречник од околу 2 м². Оттука, со скала се оди до третото ниво, највисокото, каде што се наоѓа камбаната и од каде се протега убав поглед на селото Вранче. Според усните кажувања на селаните, порано вранческата црква „Св. Никола“ ја имала најсилната и најзвучна камбана во целото При-

5. Внатрешен натпис над вратата од јужната страна.

лепско Поле. Меѓутоа, таа паднала и напукнала, поради што звукот повеќе не бил ист, а гласноста дрстично се намалила. Била донесена нова камбана, која сепак не ги поседува истите квалитети како претходната. Оваа сегашна камбана е излеана во Битола, во „Леарница Хрстови“ специјално за, како што пишува на неа: „Храм ‘Св. Никола’ Вранче“.

Денес во црквата ретко се служи богослужба поради малиот број жители на селото. Тој факт придонесол црковниот двор да биде обрастен со дрвја и воопшто на прв поглед да дава мошне запуштена слика. На северната страна, меѓу густите дрвја и гранки се забележуваат остатоци од поранешното селско училиште изградено од плитар. Денес тоа е целосно разурнато, со мали остатоци од сид, повторно од неговата северна страна

Внатрешен опис на црквата „Свети Никола“ во Вранче

Уште од самото градење на храмот, селаните од Вранче ја признале врховната духовна власт на Егзархијата, на чие чело застанал егзархот Антим. При самиот влез од јужната страна, над кој се наоѓа претставата на Св. Никола, од внатрешната страна во самата црква се наоѓа белешка од градителот на објектот. Оттука ја црпиме информацијата дека „Во слава на светиот едносуштен живототворец и неразделната Троица, Оца и Сина и Светога Духа, со помош Божја се согради божествениот храм Свети Никола“ во 1874 година „во време на првиот патријарх г. г. Антим“. Подолу се наведени имињата на јерејот папа Ристе и клисарот Тоше, како и црковните настојници кои на број се единаесет: Апијако, Најдо Гајда, Јосиф, Најдо Костадинов, Стојан, Боте, Мирче, Богдан, Иван, Петко, Тале „и сите селани вранча-

ни“ кои се потрудиле во зидањето и со трошоците да се изгради храмот. Најодоздола се потпишал и градителот Петре Дебранец (Дебрели) кој ја живописал црквата.⁸

Влегувајќи од Малата врата, на запад се наоѓа нартексот (грч. Νάρθηκας), кој е направен како дел од фасадата: нартекс екстериор или ексонартекс. Нартексот се користи за крштевање, бдење и сл. Наосот (грч. ὁ ναός или ὁ νεός) е направен од камени плочки и го означува делот од црквата каде што се наоѓаат верниците за време на богослужењето. Тој е одвоен од олтарот со дрвениот иконостас, кој за жал, е без никаква уметничка вредност бидејќи е изработен само од рамна дрвена површина на која се наоѓаат шест икони, по три лево и десно од олтарот, додека во средината се наоѓа икона на Исус Христос. Под иконите се наоѓаат исто така шест слики на кои се претставени цвеќиња, сите насликани на зелена основа. Над иконите на олтарот се наоѓаат мали украсни фрагменти издлабени во дрвото во вид на триаголници, односно четираголници. Над нив, на бела основа се наоѓа хоризонтален цртеж широк дваесетина сантиметри на кој се насликани две долги гранчиња со лисја, кои се вкрстуваат над иконата на Христос над олтарот. Погоре на иконостасот се претставени дванаесетте апостоли, а над нив ликот на Христос, опкружен од двете страни со по еден ангел. До ангелите се наоѓа букет цвеќиња со по три цвета, што треба да го симболизира Светото Тројство (Отецот, Синот и Светиот Дух). До иконостасот се стигнува преку две мермерни скалила кои се со понов датум на изработка и кои може да послужат и како хор (презвитериум), место каде што црковните пејачи

⁸ Прилеп и Прилепско низ историјата, книга прва, 234.

6. Поглед кон олтарот

или хорот ги исполнуваат црковните песни. Иконостасот е прегледан од стручни лица (конзерватори) и означен со бројки од задната страна.

Олтарот (лат. altarium) или жртвеникот е местото каде што се врши богослужбата и го претставува најважниот дел од христијанската црква и се наоѓа во апсидата на црквата. Олтарот во црквата „Св. Никола“ во Вранче е подигнат за две скалила во однос на наосот. Свртен е кон исток и во неговата средина се наоѓа светиот престол, односно чесната трпеза. На влезната врата во олтарниот простор се наоѓа претстава на св. Архангел Михаил со изваден меч. Иконата е направена со темпера, гипсен грунд врз штица. Нејзините димензии се 200x65x3 см. Времето на создавање е XIX век.

Денес во олтарниот простор се наоѓаат три богослужбени книги од кои свештеното лице ја чита богослужбата, како и еден крст на кој е претставен распнатиот Христос. До него, од десната страна е поставена икона на Богородица со склопени раце на градите. На поставената маса (чесна трпеза) уште се наоѓа и свеќник за три свеќи.

Во деамбулаториумот се наоѓаат неколку од највредните икони во црквата, меѓу кои се трите големи икони на Богородица со Исус Христос. Во олтарниот простор се наоѓа и еден камен сад со

поклопка. Садот е со димензии 28,5 сантиметри во височина и 34 сантиметри во неговиот најширок дел. На него се издлабени две имиња: „поп Спас и Марија“. Една легенда што ја раскажува селскиот клисар Златко Петревски вели дека садот не држел вода. Колку и да ставале во него течност, вода или вино, таа исчезнувала.

Над нартексот, односно над Големата врата на западната страна се наоѓа галерија на кат. Таа е изработена од дрво и до неа се стигнува преку дрвени скали со ограда. Горе на катот има дрвена ограда на која се забележуваат ромбоидни прозорчиња. Бојата на надворешната страна на оградата е во склоп со целата физиономија на црквата, доминира црвената боја како основа со големи ромбоидни форми со сина боја. Од внатрешната страна оградата не е обоена и се гледа природната боја на дрвото. Оградата убаво се вклопува во самиот амбиент на внатрешноста на црквата. Денес, поради дотраеност, преку целиот кат треба повнимателно да се чекори.

На прв поглед од главниот брод, внатрешноста на црквата изгледа прилично живописно. Тоа е поради внатрешното уредување, во кое пред олтарот има распослано патеки од јамболии во повеќе бои (црвена, зелена, портокалова и др.). Потоа црвенилото се меша со дрвената боја на владич-

7. Галеријата во црквата

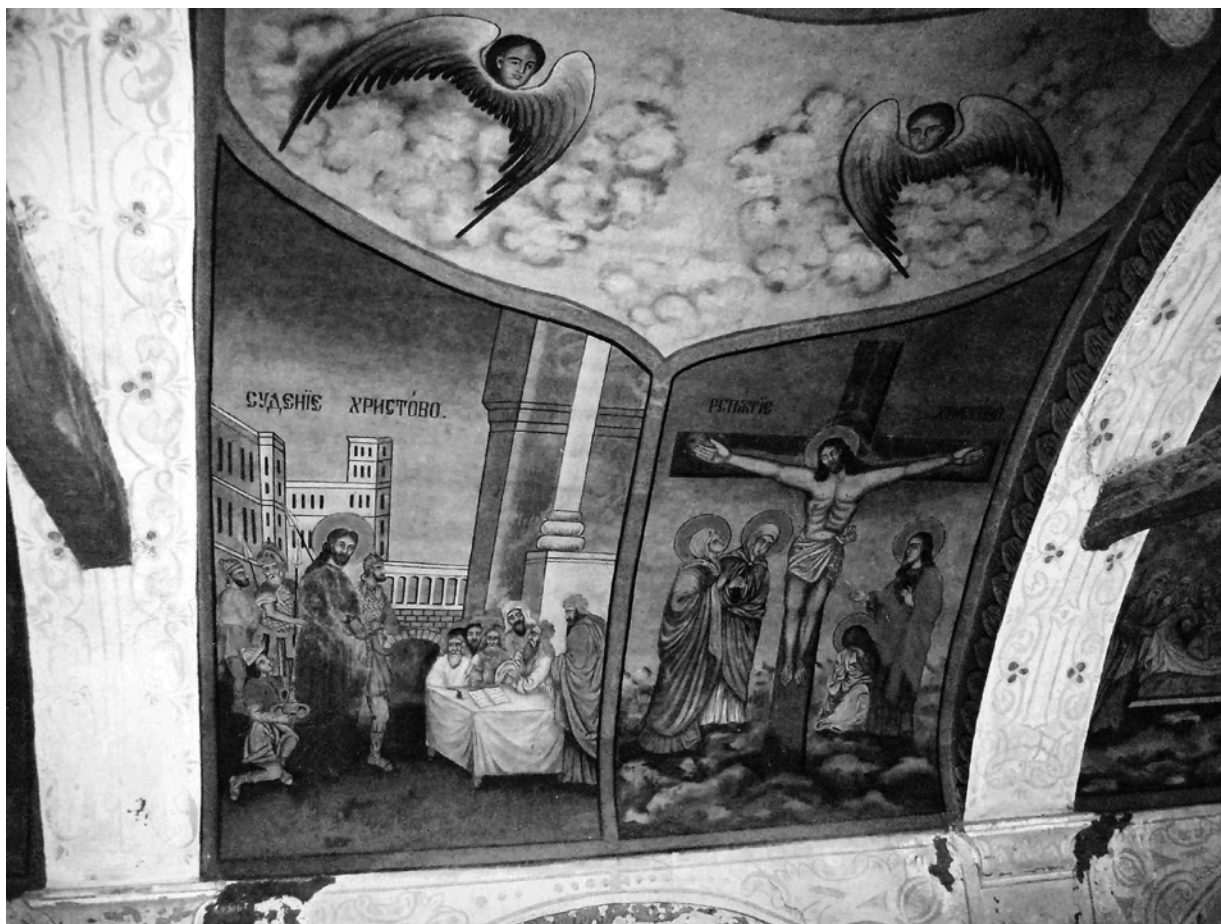
киот престол сместен на јужната страна (јужниот страничен брод), дрвените столчиња за седење на верниците од двата странични брода (на јужната и на северната страна) и иконите од иконостасот кои бликаат со својата живописност.

Сепак, иако делови од живописот на црквата „Св. Никола“ во Вранче се добро зачувани, други делови, макар и реставрирани, оштетени се од влагата. Од првобитниот фрескоживопис е зачувано многу малку. Забележливи се потези и движења на бои на сидовите, но во тоа никако не може да се препознаат оригиналните фрески. Освен две што може да се идентификуваат со голо око, другите се скоро во целост уништени. Една од фреските кои се релативно зачувани и што треба да се споменат е таа на Онуфриј Велики што се наоѓа на јужниот брод (сид). Од оригиналниот живопис, таа е најзачувана. Втората фреска што треба да се спомене се наоѓа на северниот сид, но не може со сигурност да се утврди кој светец е претставен на неа. Според моето мислење, најверојатно се работи или за свети Теодор Тирон или за свети Теодор Стратилат.

Од првобитниот живопис се зачувани и два циклуса во кои е дадена претставата на гаволот кој ги измачува грешниците, односно казните кои верниците ги очекуваат во пеколот. Првиот циклус

се наоѓа на јужниот страничен сид, близу нартексот. На него се дадени пет претстави за тоа што ги очекува грешниците кога ќе го напуштат земскиот свет. Вториот циклус се наоѓа спроти првиот, односно на северниот страничен сид. И додека кај јужниот циклус не е претставен ликот на гаволот, туку само маките на грешниците, тука, од шесте претстави пет отпаѓаат на лукавиот, кој со разни справи ги измачува грешните души. Двете горни фрески од овој циклус се доста оштетени, па во левата може да се забележи присуството на несаканиот лик и тоа долната половина: нозете и опашот, додека во десната се забележуваат истите детали, но само понејасно, во вид на сенка.

Во двата циклуса доминира црвената боја која го означува вечниот оган на пеколот. Меѓу нив постои и извесна разлика. Имено, циклусот на јужниот сид е малку посветол, а пламените јазици на огнот се прикажани само со еден или два потеза на четката. Тие пламени јазици се доста потенки во однос на приказите од северниот сид, каде што огнот е прикажан поекспресивно и пожестоко. Ваквата разлика укажува на тоа дека циклусите се работени истовремено, но од двајца различни мајстори. Бидејќи живописот го работеле таткото и синот Петре Дебранецот и Глигур, претпоставката дека тие двајца ги работеле и овие

8. Фреска од северниот сид, обновена од Милан М. Дукиќ од селото Осој, во 1926 година

два циклуса поединечно, се наметнува како сосема логична.

Интересен е циклусот на претставување на Христовиот живот, од раѓањето до неговото распетие и воскресение, претставено во 12 фрески, групирани во парови на јужниот и северниот сид. Поради лошата состојба на фреските, црквата била реставрирана во 1926 година од Милан М. Дукиќ од селото Осој, Дебарско. Сепак, се чини дека реконструкцијата не е најстручно направена, па денес обновените фрески почнале да се лупат.

Реставрираните фрески (оние неоштетени-те) денес видно се разликуваат од оригиналниот живопис на црквата. Тие бликаат со јасност на боите, со силината на потезите и со нагласените човечки и природни црти. Така, циклусот на претставување на Христовиот живот од раѓањето до неговото Распетие и Воскресение, започнува со Рождеството Христово и со Сретението Господово, потоа доаѓаат фреските Крштење Христово и Воскресение Лазарово, Цветници и Преображение Христово, Тајната вечера и Ловение Христово (фаќањето на Христос), Судењето Христово и Распетието Христово, и најнакрај доаѓаат погребението Христово и Воскресението Христово. Фреските од овој циклус, иако се со исклучително јасни тонови, споредувајќи ги со неколкуте за-

чувани фрески од оригиналниот живопис, може да се заклучи дека не можат да се носат во уметничката изведба и мајсторството на изработката. Меѓутоа, општиот впечаток кој посетителот го добива при влегувањето во црквата е дека станува збор за богатство од бои, шареновидност, бесценети икони, убав и пријатен амбиент кој претставува вреден споменик на културата на кој во иднина ќе мора повеќе да се внимава.

Внатре во црквата, на јужниот сид сè уште стои закачен недатиран список на 84 вранчани кои ја помогнале црквата при купувањето нова камбана. Исто така, во зафрлениот архивски дел се наоѓаат и неколку тефтери, книги и свидетелства на венчани, родени и деловодни книги на црквата. Така, во една од нив (од 1974 година) се забележува дека црквата остварила приход од 1.609 динари. Од нив во расход биле дадени 1.028 динари, што значи за потребата на црквата останале 581 динар. На 12 јуни 1977 година за потребите на црквата била купена книгата „Илустрирана библија“ на македонски јазик од парохискиот свештеник Тоде Весковски, на 19 јануари 1978 година било купено едно „Свето писмо“ на македонски јазик од благајникот Јандре Митрески, на 1 април 1980 година биле набавени 1 зборник и 1 службеник, а во неколку наврати се споменува и купувањето на

9. Прва претстава на неколот од јужниот сид. Втората претстава на неколот која што е многу повеќе оштетена се наоѓа на северната страна

„весник на МПЦ“. Контролата на „Касов дневник на храмот ‘Св. Никола’“ ја вршел прота Петре Ристески. Парохиски свештеник во вранческата црква долго време бил свештеникот Тоде Весковски, а благајник во ’80-те години на XX век бил Милан Попоски или Милан Лозаноски (станува збор за ист човек, кој во книгите е заведуван или бил потпишуван под различни презимиња). Како членови на црковниот одбор се спомнуваат Благоја Челикоски, Зоре (Зоран) Трајкоски, Тони Ковилоски, Благоја Мирчески, Љубе Јошески.

Може да заклучиме дека станува збор за црква која делумно е заштитена од Републичкиот завод за заштита на спомениците, првенствено нејзините икони. Тие се наведени под реден број, под бројот со кој се евидентирани од Заводот, со нивните димензии, времето од кога потекнуваат и нивниот автор. За жал, голем дел од оригиналните фрески во црквата на живописецот Петре Дебранин и неговиот син Глигур од Тресонче се уништени. Од оние зачувани само може да се види мајсторството на авторите. Подоцна, дел од нив се реставрирани од Милан М. Дукиќ од селото Осој, во 1926 година.

Икони во црквата „Св. Никола“ во Вранче

Црквата „Св. Никола“ во Вранче поседува убав колекција на стари икони. Неколку икони се потпишани и од познатиот сликар од втората половина на XIX век Адамче Зограф. Тој уште се потпишувал како Адамче Најденов, иконописец, потоа Адамче

Н. живописец – Прилепчанин, Адамче НЈ Зограф Прилеп, Адамче живописец и др.

Регистрирани икони во црквата „Св. Никола“ во Вранче се:

1. 17 028 – Св. Троица, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 49x31x3 см. XIX век. Автор: непознат.
2. 17 027 – Св. Евангелист Марко, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 51x32,5x2,5 см. XIX век. Автор: непознат.
3. 17 026 – Св. Василие, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 51x32,5x2,5 см. XIX век. Автор: непознат.
4. 17 025 – Св. Евангелист Јован, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 39x32x3 см. XIX век. Автор: непознат.
5. 17 020 – Св. Апостол Петар, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 51x32x3 см. XIX век. Автор: непознат.
6. 17 023 – Св. Богородица, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 39x32x2 см. XIX век. Автор: непознат.
7. 17 022 – Исус Христос, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 51x32x2 см. XIX век. Автор: непознат.
8. 17 021 – Св. Апостол Павел, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 39x32,5x2,5 см. XIX век. Автор: непознат.
9. 17 030 – Св. Недела, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 46x32x2 см. XIX век. Автор: непознат.
10. 17 019 – Св. Евангелист Лука, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 50x32x3 см. XIX век. Автор: непознат.
11. 17 018 – Св. Евангелист Матеј, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 49x32x2,5 см. XIX век. Автор: непознат.

12. 17 017 – Св. Недела, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 49,5x36x3,5 см. XIX век. Автор: непознат.

13. 17 031 – Св. Константин и Елена, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 46,5x32x2 см. XIX век. Автор: непознат.

14. 17 010 – Св. Богородица со Христос, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 80x53x1,5 см. XIX век. Автор: непознат.

15. 17 011 – Св. Богородица со Христос, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 84x42x3,5 см. XIX век. Автор: непознат.

16. 17 014 – Дарохранилница со Деисиз, св. Димитрие, св. Ѓорѓи и Исус Христос Агнец, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 38x31,5x23x2 см. XIX век. Автор: Адамче Зограф.

17. 17 009 – Св. Јован Претеча, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 84x41x1,5 см. XIX век. Автор: непознат.

18. 17 013 – Св. Никола, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 51x38,5x2 см. XIX век. Автор: непознат.

19. 17 033 – Св. Ѓорѓи, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 20x144,5x3 см. XIX век. Автор: непознат.

20. 17 029 Св. Јован, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 49,5x32x2,5 см. XIX век. Автор: непознат.

(во извештајот на Заводот за заштита на спомениците е прескокнат бројот 21).

22. 17 016 – Раѓање Христово, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 49,5x31,5x3 см. XIX век. Автор: непознат.

23. 17 024 – Воскресение Христово, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 50x32x2,5 см. XIX век. Автор: непознат.

24. 17 012 – Св. Никола, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 46x38x2,5 см. XIX век. Автор: непознат.

25. 17 003 – Св. Архангел Михаил (врата), темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 200x65x3 см. XIX век. Автор: непознат.

26. 17 015 – ½ - Царски двери со Благовештение, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 159x37x1,5 см и 132x40,5x1,5. XIX век. Автор: непознат.

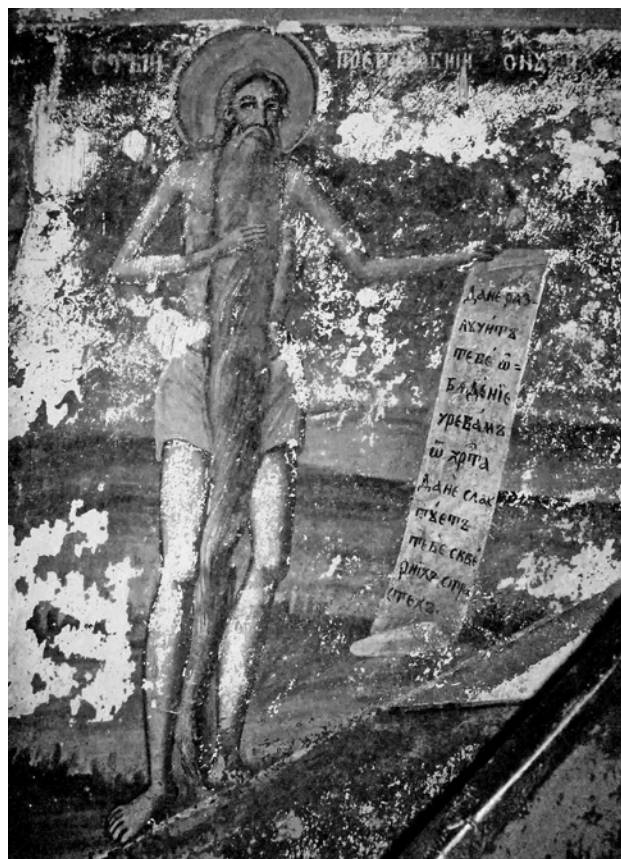
27. 17 008 – Вознесение Христово, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 51x32,5x2,5 см. XIX век. Автор: непознат.

28. 17 007 – Св. Јован Претеча, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 100x66x3,5 см. XIX век. Автор: непознат.

29. 17 006 – Исус Христос, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 101x66x3x5 см. XIX век. Автор: Адамче Зограф.

30. 17 005 – Св. Богородица со Христос, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 100x65,5x3 см. XIX век. Автор: Адамче Зограф.

31. 17 004 – Св. Никола, темпера, гипсен грунд врз штица. Дим: 103x65,5x4 см. XIX век. Автор: Адамче Зограф.

10. Претстава на Онуфриј Велики на јужниот ѕид

Печатени богослужбени книги од вранческата црква

Во овој период во македонските цркви и манастири започнало разграбувањето на старите црковни книги, кои најчесто биле носени во Софија (Никола Кондов во Софија во Народната библиотека однел стар ракопис⁹) и Белград (Илија Лигуш и Џинот однеле многу книги во Белградската народна библиотека¹⁰), како и во Русија. Таму ракописите ги носеле руските патешественици и конзули кои патувале низ Македонија, Благовештенски, Виктор Григорович и други. Воопшто, на територијата на цела Македонија и Прилепско „ракописите некогаш биле многубројни. По црковните тавани, тронове и по олтарите имало нартупани купишта од ракописни книги; исто така и засиданото кубе и олтарот биле преполни со ракописни книги“.¹¹

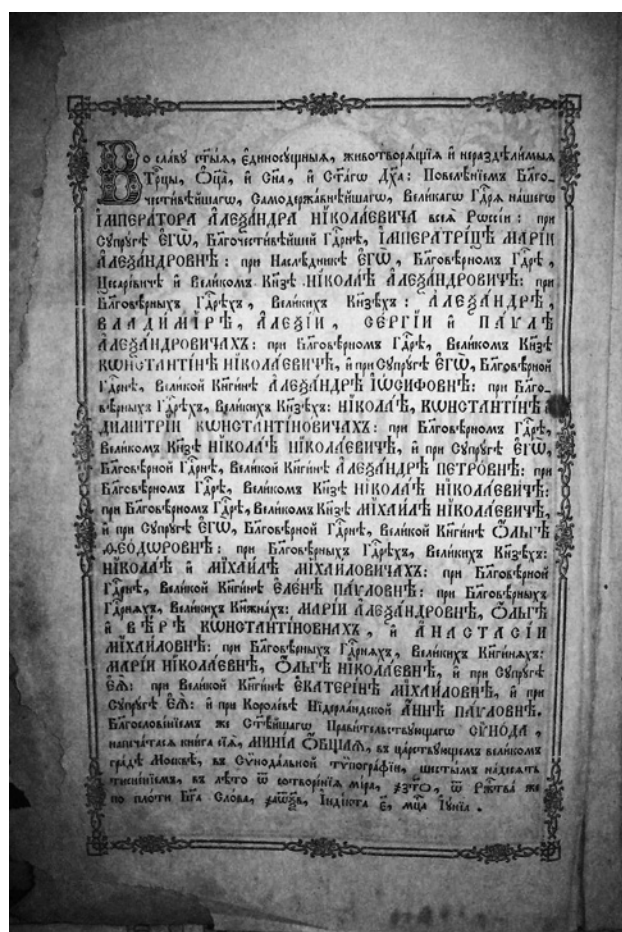
Во црквата „Св. Никола“ во Вранче се наоѓаат повеќе книги на словенски јазик.¹² Тие се чуваат во

⁹ Никола Ганчев Ѓеничарев, *Възпоминания и бѣлѣжки*, София, 1906, 282-283.

¹⁰ Јован Хаџи-Василевић, *Прилеп*, 91-92.

¹¹ Георги Трајчев, *Градъ Прилепъ*, 56.

¹² Делата се опишани кај: Славчо Ковилоски, *Ракописи од село Вранче, Прилепско од XVIII, XIX и XX век (евидентирање на делата)*, Академски печат, Скопје, 2011.

11.1. и 11.2. Првиот и вториот лист на Општиот минеј од XIX век

еден низок креденец што се наоѓа лево од црковната врата, односно на западната страна. Поради староста, но првенствено поради лошото одржување и негрижата, дел од нив се оштетени, додека помал дел се наоѓаат во добра состојба. Тие книги порано често се употребувале, што може да се види од восокот на свеќите што капел врз нивните странци додека се вршела богослужба.

Врз основа на евидентирањето на овие дела кои се засолнати од дофатот на верниците во споменатиот креденец, можеме да заклучиме дека своєвремено црквата била една од подобро снабдените со богослужбени книги во прилепскиот крај.

* *Општ минеј*; тврд кожен повез. Пишуван е во времето на владеењето на рускиот император Александар Николаевич (владее од 1855 до 1881 година) и неговата сопруга Марија Николаевна. Има 625 страници. На првата страница е дадена скоро целата генеалогичка на руската царска лоза во чие време бил издаден Општиот минеј. Издаден е во Москва, во месец јуни. Буквите се со црна и црвена боја. Ракописот има голем број украсени иницијални букви и бројни орнаменти и виџети.

* *Општ минеј*; тврд кожен повез; првите страници се доста оштетени, додека понатаму се

релативно добро сочувани. Има 209 страници. Пишуван е во времето на владеењето на рускиот император Александар Николаевич (1855-1881) и неговата сопруга Марија Николаевна. Буквите се со црна и црвена боја. Ракописот има голем број украсени иницијални букви и многубројни орнаменти и виџети.

* *Часослов*, во добра состојба, книгата е подарена од Николе Булдиоски. Книгата има 287 страници. Како што стои на првата страница, книгата е напишана за време на бугарскиот цар Борис III, неговата сопруга Јоана и наследникот на царскиот престол, принцот Симеон.

* *Книга - Службеник*, во одлична состојба, 426 страници. Печатен е во Белград во 1974 година. На првата страница стои: „Овој Службеник е купен со црковни пари 150 - нови динари кога беа одборници:

1. Веселин Наумоски
2. Ванчо Гајдоски
3. Ордан Наумоски
4. Методија Пе.... (нечитко презиме)
5. Борис Ковилоски
6. Алексо Острески“

Под нив е потпишан парохот Тоде Весковски, на 2 март 1980 година. Најгоре пак стои името на црковниот пејач Николе Булдиоски.

* *Зборник црквени богослужбени песни, псалми и молитви*, Извод од типик и црковнословенски речник. Белград, 1971 година. Има 691 страници, во одлична состојба.

* *Октоих*, во добра состојба. Има 366 страници кои се доста зачувани. Пишуван е во времето на владеењето на рускиот император Александар Николаевич (1855-1881) и неговата сопруга Марија Николаевна.

* *Последование со молитвено пеење*. Во добра состојба. Има 123 страници. Пишувана е во времето на српскиот кнез Милош Обреновиќ (1815-1839 и 1858-1860) и српскиот патријарх Петар и е објавена во Белград. Печатена во Типографија на Кнежевството Србија. Има убави илустрации.

* *Триптих* со корици од кожа и платно, но на одредени делови се искинати. Има 543 страници. Содржи молитви за повечерие, вечер и утро, за секој ден во неделата. Оштетена и во внатрешноста.

* *Катавасијник*, во одлична состојба, 96 стр. Печатен е 1936 година, во Државната печатница во Софија.

* *Молитвослов*, тврд кожен повез, печатен во Киев за време на императорот Николај Александрович (1868-1918) и императорката Александра Фјодоровна. Содржи молитви за пред и по вечера, молитви по светата причесна, молитви за пред јадење и по јадење итн.

* *Часослов*, Белград, Типографија на Кралство Србија. Печатена во време на кралот Петар I, кнегињата Елена Петровна и принцовите Александар и Георги, односно во време на „архиепископот белградски и митрополит на сета Србија Димитрија“. Содржи 398 страници, тврд повез делумно оштетен.

* *Часослов*; добро сочуван; корици од тврд повез; печатен во Червен (Русе) за време на бугарскиот егзарх Јосиф I. Има 392 страници.

* *Минеј*. Тврд повез од кожа, релативно оштетена, во себе содржи Божествена литургија, Последование, Устав, оштетена од свеќи. Има 655 страници. Богата со орнаменти. Пишувана е за време на руската императорка Елисавета (1762-1796) и

нејзиниот наследник Павел Петровиќ (руски император од 1796 до 1801 година). Буквите се со црна и црвена боја. Оваа книга е најстарата што се чува во црквата „Св. Никола“ во Вранче.

* *Октоих* или *Осмогласник*; тврд повез, со делумно оштетени страници. Печатен за време на Николај Александровиќ (1868-1918) и императорката Александра Фјодоровна. На првата страница е дадена скоро целата генеалогичка на руската царска лоза во чие време бил издаден Октоихот. Насловите на заглавијата се со црвени, а останатите со црни букви.

* *Триптих*. Тврд повез, со оштетени корици, внатрешноста исто така оштетена, со убав орнаментика. Содржи 280 страници.

* *Евангелие* со добро сочувани корици, 296 стр., со делумно оштетена внатрешност на првите страници, понатаму сочувана, содржи разни молитви.

* *12 минеи* со тврд, кожен повез, посветени на секој месец од годината. Книгите содржат и цртежи. Релативно добро се зачувани, сите имаат ист број страници – 210. Книгата за месец мај ги нема првите 4 страници кои се искинати. Најмногу илустрации има јануари, додека понатаму илустрациите се поскудни. Најоштетена е книгата за месец декември (корицата).

* *Последованија вечерни, полуноќни и утрински*. Мала по формат книга, релативно сочувана. Пишувана е во времето на владеењето на рускиот император Александар Николаевич (1855-1881) и неговата сопруга Марија Николаевна.

* *Молитослов*, релативно добро сочуван, број на страници – 378. Печатен во Киев, 1907 година.

* *Требник*, многу оштетена книга, без корици. Издадена е во Белград, во 1956 година, за време на српскиот патријарх Викентие. Содржи 660 страници.

* Многу оштетена книга, без корици, книга со пеења за 5 гласа, вкупно нумерирани 146 стр., но не се сите зачувани, започнува од стр. 27, недостигаат повеќе страници.

* 7 изводни книги на родени, крстени, венчани и умрени од селата Вранче, Долнени и Новоселани.

Slavcho KOVILOSKI

**THE CHURCH OF ST. NICHOLAS IN THE VILLAGE OF VRANCHE, PRILEP AREA
(BUILDING, ICONS AND BOOKS)**

Summary

In this paper we are dealing with the church of St. Nicholas in the village of Vranche, Prilep. The area around the village was settled as early as the oldest times, to which the New Stone (Neolithic) Age surface findings near the site of Stari Lozja, as well as late antiquity findings all bear witness. The second half of the XIX and the first half of the 20th century were periods of Vranche's greatest development. The village developed economically, which resulted in the building of the village church of St. Nicholas in 1874. It is a single aisle building with a gallery on the west side. On the west side there is a porch over which a bell tower rises. The church was built in 1874 and painted in 1875.

It is a church that is partly protected by the Republic Institute for the Protection of Monuments, primarily its icons. As far as the frescoes are concerned,

a great number of the original frescoes by the painter Petre Debranin and his son Gligur from Tresonche have been destroyed. From those preserved, only the workmanship of the authors can be seen. Later on, some of them were restored by Milan M. Dukic from the village of Osoj, in 1926.

St. Nicholas church in Vranche has a lovely collection of old icons. Several icons are also signed by the famous painter from the second part of the XIX century, Adamche Zograf. There are also many books in the Slavic language in the church. According to the recordings in these books, we can conclude that at one time the church was one of the better equipped churches with religious service books in the region of Prilep.

